

OSMANLI DEVLETİ'NDE YELKEN BEZİNİN KULLANIM SAHALARI

"SAILING OF THE SAILING CLOTH IN THE OTTOMAN STATE"

Mehmet TAŞ

Dörtüyl Fen Lisesi, Tarih Öğretmeni, mehmet-tas@msn.com, Dörtüyl/Hatay

ÖZ

Yelken bezi, Osmanlı Devleti'nde özellikle Tersane-i Amire, Tophane, Baruthane, Mehterhane, Kayıkthane-i Hassa ve Aşıyan-ı Hassa gibi resmi kurumlarda yaygın bir kullanım alanına sahipti. Bu kurumlarda bazen donanma gemilerinin yelkenlerini teçhiz etmekte bazen barutların kurutulmasında bazen saray kayıklarına ait yelkenlerinin yenilenmesinde bazen de kayıkların muhafaza edildiği Kayıkthane'nin üzerini örtmek amacıyla kullanılmaktaydı. Mehterhane'de ise daha çok mehter çadırları kurmak amacıyla değerlendirilmekteydi. Tersane-i Amire yelken bezinin depolandığı yer olarak bütün bu kurumların yelken bezi ihtiyacını karşıladı. Yelken bezinin istenmesi, finansmanı ve taşınması fermanlarla belirlenmiş bir bürokratik süreç gerektiriyordu. Yelken bezi ve onun hammaddesi olan pamuk ipliği bazı kazaların ahalileri için hem bir geçim kaynağı hem de devlete karşı bir yükümlülüğün adıydı. Mesela Kale-i Sultaniye, Gelibolu ve Boğazhisarları ahalileri bu işi hem avarız yükümlülüklerinin bir karşılığı olarak hem de geçim kaynağı olarak sürdürmekteydiler. Devletçe belirlenmiş miktarda bezi her sene dokuyup tersane emini tarafından atanmış mübaşire narh fiyatı üzerinden teslim ederler bundan sonra artanı ise kendi ihtiyaçları için piyasa fiyatı üzerinden tüccara satarlardı. Önemine binaen devletçe satın alınacak yelken bezinin rayiç fiyatını devlet belirlerdi. Osmanlı Devleti'nde büyük ölçüde pamuktan imal edilmiş olan yelken bezi ketenden de imal edilmekteydi. Pamuktan mâmul iplikten meydana gelen bezler daha sık dokunabildiği için gözenekleri küçük olup rüzgarı daha fazla tutabilmektedir. Bu durum onun daha işlevsel olmasını sağlamaktadır. Ayrıca ülkenin iklimi ketenden çok pamuk yetiştirmeye uygundur. Batı Anadolu ovaları ile Çukurova ve Makedonya bu alanda ön plana çıkmış bölgelerdir. Buranın iplik üreticileri de tıpkı yelken bezi üreticileri gibi rişte-i penbe olarak isimlendirilen pamuk ipliğini avarız yükümlülüğü karşılığı üretmekle yükümlüydüler. Yelken bezi donanmanın "a'zam ihtiyacı" ve "gemilerin kanadı" olarak görülmesi nedeniyle kendi kaderine ya da tesadüflere bırakılmayacak bir ürün olmuştur. Bu nedenle de sayısız ferman, ilam, buyuruldu ve tezkireye konu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yelken bezi, Osmanlı donanması, mayistra, Tersane-i Amire, Boğazhisarları

ABSTRACT

The sail cloth was widely used in official institutions such as Tersane-i Amire, Tophane, Baruthane, Mehterhane, Kayıkthane-i Hassa and Aşıyan-ı Hassa in the Ottoman State. Sometimes they used to sail ships sometimes, sometimes to dry gunpowder, sometimes to replace sail boats of palace boats and sometimes to cover boats where boats were kept. In Mehterhane it was used to build more tents. Tersane-i Amire met all of these institutions as a sail boat storage location for the sailboat. The demand, financing and transport of the sail cloth required a bureaucratic process determined by the ferman. The sail cloth and its raw material, cotton yarn, was the name of an obligation to the state as well as a means of subsistence for the victims of certain accidents. For example, Kale-i Sultaniye, Gelibolu and Boğazhisarları this work both as a counter vailing duty and continued as a source of livelihood. A state-determined amount of cloth is weighed every year and delivered at the price of the bureaucratic narrator signed by the ship yard emini, after which the merchant was sold at the market price for their needs. The state decided the price of the sail cloth to be purchased in the state, which was based on its importance. It was called current price. Even if the sail beige is manufactured from kethen, it is made of cotton in the Ottoman State in great measure. The woven fabrics obtained from cotton can touch more frequently, so they have a small more and can hold more wind. This ensures that it is more functional against ketene. In addition, the climate of the country is very suitable to grow cotton. The western Anatolian plains, Çukurova and Macedonia are as where this area is at the forefront. They are producers of this place were obliged to produce the cotton yarn called the ryste-i penbe, just like the sail cloth producers, against the obligation. It was a product that would not be left to its own fate or chance because it was regarded as "a'zam need" and "wings of the ships" by the sail beige dynasty. Because of this, numerous edicts.

KeyWords: Sailcloth, Ottoman navy, mayistra, Tersane-i Amire, Boğazhisarları.

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE YELKEN BEZİNİN KULLANIM SAHALARI

Yelken bezinin asıl hammaddesi pamuktur. Pamuk ise her türlü toprakta yetişebilen bir bitki türüdür. Fakat yüksek verim ve kaliteye ulaşabilmek için toprağın bazı özelliklerinin olması gerekir. Bu özellikler; toprağın derin, kumlu-killi, su tutma yeteneği yüksek, geçirgenliği, işlenmesi ve sulanması kolay olmasıdır. Bu tür topraklar pamuk üretimi için idealdir. İklim özelliklerinde ise; sıcaklık, gün ışığı, yağış ve yeterli oranda neme ihtiyaç vardır.¹ Bu iklim özelliklerine sahip olan yerler ise Osmanlı Devleti'nde Çukurova, Makedonya, Serez, Aydın, Manisa ve Foça² gibi yerleşim yerleriydi. Pamuk ticaretinin geliştiği, Isparta, Terkemiş, Burdur, Tefenni ve Hamideli gibi şehirler ise pamuk ipliği üretiminde ön plana çıkarak yelken bezi üretiminde önemli bir rol oynuyordu.

Yelken bezi Osmanlı Devleti için stratejik öneme sahip ürünlerden birisi olup önemine binaen zaman zaman yurt dışına ihracı yasaklanan ürünler arasında yer almaktaydı. Bu ürün imparatorluğun Gelibolu, Boğazhisarları, Benefşe, Livadya, Kıbrıs, Eğriboz, Midilli, Berkofça, Drama, Kefe ve Nevrekeop gibi kaza veya eyaletlerden temin edilmekteydi. Ayrıca Tersane-i Amire bünyesinde faaliyet gösteren ve 18. yüzyılın başlarında açılan Bezhane isimli kuruluş, iltizam sözleşmesiyle işletilip sözleşmeyle belirlenen miktarda yelken bezini üretip Mahzen-i Sürb'e teslim etmekteydi. Yelken bezi imali için Bezhane'de ve Boğazhisarları oluşturan Sultaniye, Kala-i Sultaniye, Seddülbahir ve Kilitbahir kazalarında kullanılan rişte-i penbe (pamuk ipliği) ise Eceabad, Edremid,³ Şarköy, Dimetoka,⁴ Tekfurdağı, Malkara, Hayrabolu, Gölhisar, Gölhisar Karağaç, Aydın ve Siroz⁵ kazalarında üretiliyordu.⁶ Yelken Osmanlı donanmasının barça, göke, şalopa, uskuna, kadirga ve kalyon gibi yelkenli gemilerinde ulaşım için yaygın biçimde kullanıldığından bu gemilerde yelken bezine yaygın şekilde ihtiyaç duyulmaktaydı. Hatta vapurlu gemilerde bile kullanıldığı olurdu. Buhar gücüyle hareket eden vapurlarda kullanılmasının nedeni insanlara güven duygusu vermesindendi. Ayrıca hem buhar gücüyle hem de rüzgâr gücüyle çalışan vapurlar daha hızlı yol alabiliyorlardı. Lakin yelken bezleri sadece rüzgârın yardımıyla şişerek gemilerin yol almasını sağlamak için kullanılmıyordu. Başka kullanım alanları da vardı. Örneğin Aşıyan-ı Hassa, Kayıkhanesi-i Hassa, Tophane-i Amire ya da Baruthane-i Hassa ve kaptan-ı deryaya ait gemilerin tefriş ve mefruşatında da bu bez kullanılmakta idi. Tersane-i Amire'ye alınması istenen bezler ile burada kullanılan bezlerin badban, kirpas boğaz, kirpas badban, yelken gibi aynı isimleri taşımaları bu gerçeği göstermektedir. Eskiye yelken, mahzene alınmaktaydı. Burası ise halk arasında Kurşunlu Mahzen ya da Mahzen-i Sürb olarak da bilinmekteydi.

2. OSMANLI DONANMASI

Osmanlı donanması kuruluş ve yükselme dönemlerinde kadirga tipi gemilere dayanmakta olup bu gemiler için asıl hareket ettirici güç küreklerdi. Yelken ise ikinci planda ve ihtiyaç halinde kullanılmaktaydı. Ancak Coğrafi keşiflerden sonra Avrupa'da gemi yapım teknolojisinde yaşanan bir dizi gelişmenin sonucunda kalyon kullanımı yaygınlaştı. Özellikle İngiltere, Norveç ve İsveç gibi Kuzey Avrupa ülkeleri kalyon sınıfı gemileri okyanus koşullarına dayanıklı olmaları ve uzun süre denizde kalmaya izin vermeleri sebebiyle birçok alanda kullanılmakta idiler. 16. yüzyıl ve daha önceden beri Venediklilerin Kuzey Avrupa ülkeleri ile kurmuş olduğu siyasi ve iktisadi bağlar onların bu yeni gelişmelere Osmanlılara kıyasla daha hızlı uyum sağlamalarını mümkün kıldı. Ayrıca Fransa ve İngiltere'nin Akdeniz'deki ticari çıkarlarını korumak amacıyla ticaret gemilerine eşlik etmesi için kalyonlar kullanmaları Cezayirli, Tunus ve Trablusgarb gibi Garb ocakları olarak isimlendirilen yerlerdeki Türk denizcilerin kalyon teknolojisine aşina hale gelmelerini sağladı. Onlar da kendileri açısından yeni olan bu teknolojiye uyum sağlayarak kalyon kullanmaya yöneldiler. Ancak Osmanlı devletini kadirga ekolünden vazgeçerek kalyon teknolojisine geçme konusunda ikna eden gelişme 1645-1669 Osmanlı-Girit savaşı oldu. Bu savaşta kalyonların ağırlıklı olarak kullanıldığı Venedik donanması Osmanlı donanmasını Akdeniz'de yenerek Bozcaada ve Gökçeada'yı işgal etti ve ardından onu Çanakkale

¹ Saadet Tekin, "1940'lı Yıllara Kadar Nazilli Kazası Ve Çevresinde Pamuk Üretimini Geliştirme Çabaları", The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 45, Spring III 2016, s.258

² Cihan Özgün, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Foça Kasabasında Tarımsal Arazi Kullanımı Ve Verimlilik," The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 5 Issue 6, December 2012 s. 374

³ "...Tersane-i Amire'de mande ve merbut olup sene-i atıyyede Bahr-i Sefid canibine ihraç olınacak Donanma-i Hümayun kalyonları ve sefine-i sairinin kalafat ve teçhiz ve merammatları için beher sene mahal-i merkumeden kat' ve mübayaa olına gelen seren ve sütun ve kirbas badban ve reçine ve katran ve zift ve rişte-i penbe ve ecnas kerestenin bin iki yüz yigirmi üç senesi için dahi mahallerden kat' ve tedarik ve mübayaa..." (BOA. C. BH. 37. 1779. 1)

⁴ "Yine mühimmat-ı hıyama imali lazımesi için Dimetoka kazasından sene-i merkumeye mahsuben müretteb olan 2000 vukıyye (2564 kg) rişte-i penbenin fiyat-ı mezkure üzere icab iden 3000 kuruş bahası mübaşir yedinden an nakd ashabına mübayaa ve tahsil ve Dersaadet'e sevk ve tesyir ve anbar-ı mezkureye teslim olunmak babında tarih-i merkumda Dimetoka voyvodası ve naibine ve mübaşir veaire hitaben ba suret-i defter" (BOA. C. AS. 394. 16249. 4)

⁵ BOA. C. BH. 35. 1681. 1

⁶ BOA. C. AS. 394. 16249. 4

Boğazı'nın ardına hapsetti. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, kaptan-ı deryalık yaptığı 1666-1670'lerde bu yeni teknolojiye geçiş için çalışmalar yaptıysa da bunlar amacına ulaşmadı. Ancak 17. yüzyılın sonlarına doğru Mezemorta Hüseyin Paşa kaptan-ı derya olduktan sonra bu alanda köklü değişiklikleri beraberinde getirecek biz dizi gelişmenin önünü açtı. Onun en büyük başarısı 1701 de yayımlanmasına ön ayak olduğu Bahriye kanunnamesi oldu. Bu kanunname ile donanmada kırk kalyonun her sene sefere hazır bulundurulması kabul edilerek kalyonlar Osmanlı donanmasının bel kemiği haline getirildi.

Kalyonlar kadırgalardan farklı olarak daha büyük ve daha ağır gemilerdir. Daha fazla iç hacme sahip olduğu için su ve yiyecek depolamak için daha fazla ambarı içinde barındırır. Bu ise denizcilere daha fazla denizlerde kalma imkanı sunar. Bordası yüksek olduğu için korsan saldırılarına karşı kendini daha iyi savunabilir. Ayrıca kadırgaya göre daha fazla top gövdesine monte edilebildiğinden daha fazla ateş gücüne sahiptir. Dezavantajı ise ağır olduğu için kadırgaya kıyasla sığ sulara fazla yanaşamaz ve çabuk manevra yapamaz.

Kalyonlar asıl hareket gücü olarak rüzgarı yani yelkeni kullanırlar. Kullanılan başlıca yelkenler; mizana, mayistra, mancana, trinkete, civadora ve babafingo idi. Osmanlı donanmasında en fazla yelken bezini kullanan gemiler kalyon sınıfı gemilerdir. Osmanlı kalyonlarında kullanılan yelken bezleri mayistra ve alborta idi. Bu bezler ocaklık usulüyle finanse edilen ve avarız yükümlülüğü karşılığında yukarıda isimleri verilen yerlerdeki bezcilere dokutulan, mübaşir vasıtasıyla toplatılarak Tersane-i Amire'ye taşınan bir sistem vasıtasıyla temin edilirdi. Sadece Tersane-i Amire'de inşa edilen değil ama Rusçuk, Samsun, Sinop, Kefe, Rodos ve Midilli gibi taşradaki tersanelerde inşa edilen gemilere de bu bezler İstanbul'dan gönderilirdi. Yelken bezi üreticileri devletçe belirlenen bir fiyat üzerinden bu bezleri dokurlardı. Maliyet fiyatının karşılığı olan meblağ, narh olarak ifade edilerek, görevlendirilen mübaşir bu fiyat üzerinden üreticilere ödeme yapmaktaydı. Bu ödemeye iplik, bükme ve dokuma ücretleri giriyordu. Mübaşir için de bezleri toplama, İstanbul'a nakil ve Mahzen-i Sürb'e teslim giderleri için ayrıca bir ödeme yapılmaktaydı. Bütün bu ödemelerin kaynağı ise İstanbul cizyesi gelirleri, İstanbul kahve gümrüğü ve duhan gümrükleri mukataası gelirleri ile Hazine-i Amire ve III. Selim döneminden itibaren Tersane-i Amire hazinesinden karşılanırdı. Bezler bir sene önce dokutulurdu.

3. BARUTHANE-İ AMİRE

Yelken bezinin kullanıldığı yerlerin başında baruthane gelmekteydi. Burası Osmanlı kara ordusu ve donanmasının ihtiyaç duyduğu barutu imal eden yerd. Kalhane, sergi hane, perdathane, hamam, mahzen, cami, ahır ve nöbet kaleleri gibi binalardan oluşan Baruthane-i Amire'de kara barut denen barut imal edilirdi. 18. yüzyılda kara barut imal etmek için ideal bileşim % 75 güherçile, %12.5 odun kömürü, %12.5 kükürt olarak bilinmekteydi. Avrupa ülkelerinden Fransa, 17. yüzyılda İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleri, 18. yüzyıl ilk yarısından itibaren bu oranları uygulamaya başlamışlardı. Ancak 19. yüzyıl başlarında en ideal karışım %75 güherçile, %15 odun kömürü ve %10 kükürt olarak tespit edilmiştir. Baruthane-i Amire'de genel olarak %80 güherçile %10 odun kömürü ve %10 kükürt oranında barut üretilmişti. Kara barutun bileşimini oluşturan maddeler çok iyi karıştırılmak zorundaydı. Barut karışımı çok iyi yapıldığı takdirde uzun süre bozulmadan depolanabilmekteydi. Bu nedenle karışımı oluşturan maddeler önce çok ince bir şekilde toz haline getirilirdi. Daha sonra karışımında kullanılacak yüzde oranına göre son derece hassas olarak tartılırdı. Her madde ayrı ayrı kaplarda hamur haline getirilmekte ve daha sonra barut bileşimi elde edilmekteydi. Karışım üst üste iki değirmen taşı büyüklüğünde bloklar vasıtasıyla bir havuz veya tekne içerisinde, çark tarafından döndürülüp iyice ezilerek karıştırılırdı. Bu esnada karışım ne kadar çok iyi karıştırılır ve bu işlem ne kadar uzun sürerse barutun kalitesi o kadar iyi olurdu. İyice inceltelen ve pide haline getirilen barutu ayrıştırmak için barut elekten geçirilerek büyüklüklerine göre ayrılırdı. Karışım esnasında herhangi bir patlamaya sebep olmamak için ıslatılan barut, sergi hane denen bölümde kurutulurdu. Kurutma tamamlandıktan sonra üretimin son aşaması olan perdaht yani cilalama işlemine geçilirdi. Cilalama yatay olarak dönen dolaplar aracılığıyla yapılırdı. Bu dolaplara konulan barutların taneleri, dolap döndükçe birbirine çarparak köşeli yerleri yuvarlak bir şekil alırdı. Böylece üretim aşaması sona ererdi. Üretilen barut varillere konularak mahzende depolanırdı.⁷

Barut sergilerinde müsta'mel yani daha önce kullanıldığı için eskimiş yelken bezleri kullanılmaktaydı. Baruthane nazırı bir takrirle bu bezleri isterdi ve talebi uygun bulunursa kendisine bu bezler gönderilirdi. Örneğin İstanbul'daki baruthanede ve Selanik baruthanesinde eski yelken bezleri kullanılmaktaydı. III. Selim zamanında Azadlu baruthanesi de açılmıştı.⁸

⁷ Zafer Gölen, "Osmanlı Barut Üretim Merkezi; Baruthane-i Amire", *Türkler*, Cilt 10. , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 139

⁸ Zafer Gölen, "Osmanlı Barut Üretim Merkezi; Baruthane-i Amire", *Türkler*, Cilt 10. , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 139

Baruthane-i Amire olarak bilinen İstanbul baruthanesinde⁹ üretilen barutu sermek için 21 Safer 1131'de (13 Ocak 1719) Tersane'den 3 adet kullanılmış yelken istenmişti.¹⁰1173 yılında (1759/1760) hazırlanması emredilen 1500 kantar siyah barut için Es-Seyyid Abdurrahman Ağa görevlendirildiğinde bu iş için ihtiyaç duyulan malzemeleri Selanik sakinlerinden Fergani Abbas Beşe, Hüseyin Beşe, Ahmet Beşe, Hasan Beşe, Kasab Hasan Beşe ve tüccar taifesinden Mehmet Ağa, Timuri El Hac Mehmet ve Ömer Çelebi'den temin etmişti. Satın aldığı kalbur, kıl elek, ibrişim elek, perdaht kalburu, kömür kalburu yanında 210 zira' (159. 1 metre) uzunluğunda bir yelken bezi de vardı. Bu bezlere 2520 akçe ödemişti.¹¹

Baruthane-i Amire'nin yanı sıra yelken bezleri Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerinde bulunan kalelerde de kullanılıyordu. Barutun kurutulması, barutun inceltilmesi ve topların ateşlenmesi için bez talep edilmekteydi. Boğazhisarı kalesine de Tersane-i Amire'den bez gitmekteydi. Ayrıca Boğazhisarı kalesi dışında daha uzak şehirlerdeki kalelere de aynı amaçlarla bez gönderilmekteydi. 1182'de (1768/1769) Özi Kalesi'ndeki siyah barutu inceltmek için Tersane-i Amire'den iki parça mayistra yelkeni istenmişti.¹²

1184'de (1770/1771) Baruthane-i Amire nazırı Mehmet tarafından İstanbul baruthanesinde kullanılmak üzere Tersane-i Amire mevcudundan iki adet büyük gabya yelken bezi istenmişti. Bunun sebebi o sene baruthaneden istenen barutun fazla olması nedeniyle barutu kurutmak ve temizlemek için açılacak serginin ihtiyaca cevap verememesiydi. Padişah bu yelken bezinin verilmesini emretmişti.¹³Bu örnekler Tersane ve Baruthane arasında birbirini tamamlayan ilişkileri göstermesi yanında baruthanede yelken bezinin sıkça kullanıldığını da gösteriyor.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın da etkisiyle artan barut ihtiyacını karşılamak üzere Baruthane'ye barut imal etmesi emredildiğinde burası önceki yıllara göre daha fazla barut imal ettiği zaman, Baruthane nazırı Mehmet Efendi, Tersane-i Amire'den bir değil üç adet büyük gabya yelkenine ihtiyaç duyulduğunu bildirmişti. Ancak kendisine 9 Zilhicce 1184'de (5 Nisan 1771) bir adet büyük gabya yelkeni verilebilmişti.¹⁴ 6 Rebiulevvel 1185 (19 Haziran 1771) tarihli bir takrirden Seddülbahir canibi seraskeri olan vezir tarafından talep edilen reçine ve don yağı gibi mühimmatlar yanında dört adet kullanılmış badban da vardı.¹⁵

Baruthane nazırı El-Hac İbrahim Efendi, İstanbul baruthanesinde barut sergisi için kullanmak amacıyla tersaneden bir adet kullanılmış büyük gabya yelkeni¹⁶ talep etmiş ve kendisine 16 Muharrem 1189'da (19 Mart 1775) verilmiştir. "**Sabık-ı mucebince**" ifadesinden bu işlemin bu tarihten daha önce de yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷1190'da (1176/1777) ise Varna Kalesi'nde mevcut olan siyah barutun perdaht edilmesi için Tersane-i Amire'den bir adet kullanılmış mayistra yelkeni talep edilmişti ve bu yelken verilmişti.¹⁸

19 Cemaziyelevvel 1190'da (6 Temmuz 1776) Varna Kalesi'nde mevcut kara barutun perdahtı için de bir adet mayistra yelkeni verilmesi talep ediliyordu.¹⁹ İstanbul baruthanesi nazırı olan Seyda Mustafa Efendi tarafından imal edilen siyah barutun perdahtı için 3 Rebiulevvel 1192'de (1 Nisan 1778) Tersane-i Amire'den bir adet sergilik büyük gabya yelkeni istenmişti.²⁰ Bir sene önce 19 Şaban 1191'de (22 Eylül 1777) Bender Kalesi'nde perdahta muhtaç barut için iki adet kullanılmış mayistra yelkeni Tersane-i Amire'den talep edilmişti.²¹ 16 Receb 1204'de (1 Nisan 1790) aynı şekilde Anapa ve Silistre kalelerinde mevcut olup perdahtı lazım gelen barut için, sergide kullanılmak üzere iki adet mayistra yelkeni talep ediliyordu.²² Sergi teknelerinde yelken bezinin eskiden beri tersaneden alındığını "**...öteden beru mevcut Tersane-i**

⁹ İbrahim Sezgin, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Baruthaneler ve Barut İmalatı", *Türkler*, 10. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 146

¹⁰ İstanbul karhanesindetab olunan barutu sermek içinmutad üzere Tersane-i Amire'denvirülegelen köhne yelkenlere iktiza eylemek hasebiyle bu defa dahi virülmekiçün nazır Ahmet Ağa istid'a itmekle mucebince baş muhasebeye kayd ve suret virülmek telhis olundukta telhisi mucebince Tersane-i Amire mevcudundan virülmek üzere baş muhasebeye kayd ile suret virülmek babında ferman-ı ali sadır olmağın suret virüldü. 21 Safer 1131"(BOA. MAD. d. 10309. 040)

¹¹BOA. C. AS. 00991. 43318. 001. 001

¹²BOA. C. AS. 00395. 16299. 001

¹³BOA. C. AS. 00555. 23312. 002

¹⁴BOA. C. AS. 555. 23312. 2

¹⁵BOA. C. AS. 848. 36239. 1

¹⁶Gabya, yelkenli gemilerdeki dört köşe yelkenin adıdır.İtalyanca'dan alınmıştır. (Bkz: Mehmet Zeki Pakalina.g.e. , cilt I.s. 640)

¹⁷BOA. C. AS, 555. 23312. 2

¹⁸ BOA. AE. SABH I. 00348. 24324. 001

¹⁹BOA. AE. SABH.I. 348. 24324. 1

²⁰Hâlâ uhde-i kullarında olan Asitane-i Aliyye baruthanesinde tabh ve sahk olunan barut-ı siyahın perdahtı için sergilikbadbanın lüzumu olmağla sabıkı misüllü bir adet badban-ı müsta'mel gabyanın mevcut Tersane-i Amire'deni'tasiçün baş muhasebeden derkenar ve emsali üzere suret verilme babında emr-i ferman devletlünayetli efendim sultanım hazretlerindir. " (BOA. C. AS. 112. 49250. 1)

²¹BOA. C. AS. 1034. 45387. 1

²²BOA. C. AS. 963. 41906. 1

Amire'denalanageldiği zahir olmağla” ve “... Tersane-i Amire mevcudundan sabıkları gibi ifraz ve i'tası hususunu.. ” cümlesinden anlıyoruz.²³

Arka arkaya verdiğimiz bu örnekler barut kurutmak ve temizlemek için yelken bezi kullanımının yaygın bir uygulama olduğunu göstermektedir. İstanbul baruthanesinde bina ve inşa olunan serginin düşmesi ihtimaline karşı altına döşeme olması için de iki adet kullanılmış büyük mayistra yelkeni, baruthane nazırı El Hac İsmail Ağa tarafından 19 Rebiülahir 1208'de (25 Ekim 1793) talep edilmişti.²⁴

Yelken bezinin bu yaygın kullanım alanı dışında zahire çuvalı olarak da kullanıldığı anlaşılıyor. Çünkü 17 Zilkade 1185 (21 Şubat 1772) tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla Karadeniz tarafına gidecek ince donanma gemilerine verilmek için üretilmesi ferman olunan 1000 kese zahireyi koymak için 1000 adet bez keseye ihtiyaç duyulması üzerine Tersane-i Amire'de kullanmaya elverişli olmayan eski yelken bezlerinden 1000 adet zahire kesesinin yelkencilere diktirilip zahireci Mustafa Çavuş'a teslim ettirilmesi Haşim Ali Bey tarafından istenmişti.²⁵

4. TOPHANE-İ AMİRE

Tophanede de yelken bezi kullanılıyordu. Saklanmak için değil bizzat Tophanenin faaliyetleri için buraya yelken bezi gönderiliyordu. Çünkü yelken bezlerinin saklandığı yer Kurşunlu Mahzen ya da Mahzen-i Sürb'tü. Örneğin 1148 de buraya 10 top kirpasbadban yani yelken bezi gönderilmişti.²⁶ 1152 (1739-1740) senesinde Bahr-i Siyah seferi dönüşünde devlete ait olan ve Hacı Süleyman isimli şahsın kaptan olduğu firkate Gözleve İskelesi'nde karaya oturmuş ve içindeki top, goman ve yelken zarar görmüştü. O zaman, bunların mübaşir marifetiyle ve marifet-i şer'le kararlaştırılacak bedel mukabilinde taliplilerine satılması ve bedelinin İstanbul'a gönderilmesi 27 Safer 1153'te (24 Mayıs 1740) ilgililere emredilmişti.²⁷ Yani devlet bu durumda zararın aynen değil nakden ödenmesi şeklinde esnek bir tavır benimsemişti.

14 Cemaziyevvel 1156 (6 Temmuz 1743) tarihli ve Tophane-i Amire²⁸ nazırı El Hac Süleyman Efendi tarafından yazılan bir takrirden kalıba dökülmesi ferman olunan büyük topların kalıba dökme işlemi sırasında fırın çukuru muhafazası için bir parça eski gabya yelkeni talep edilmişti.²⁹ 1202'de (1787/1788) Yenice Gökusu Kalesi'nde mevcut toplar lazımesi için Tersane-i Amire'den istenen malzemelerden birisi de bir kantar kirpastı. "*Bermutad-ı kadim...virülegelmekle*" ifadesi kalelerin top ve diğer top malzemelerinin Tersane-i Amire'den karşılanmasının yeni bir şey olmadığını gösteriyor.³⁰ 1204 yılında da (1789/1790) El Hac İsmail tarafından Rumeli-Kavakhisarı Kalesi'ne³¹ yerleştirilecek topların mühimmatı için istenen malzemeler arasında bir kantar kirpas da vardı.

Yelken bezinin donanma gemileri için kese yapmak amacıyla da kullanıldığı anlaşılıyor. Bu keselerin içine ise humbara konurdu. 1185 (1771/1772) tarihinde Karadeniz'e açılacak Donanma-i Hümayun gemilerine verilmek ve içine 1000 adet humbara koymak için 1000 adet bezden kese yapılması emredilmişti. Keseler tersanede kullanışa elverişli olmayan 800 zira' (606.1 metre) uzunluğunda eski yelken bezlerinden diktirilecekti. Bu keseler yelkencilere diktirilip Humbaracı Baba Mustafa Çavuş'a aynı sene içinde teslim edilmişti.³²

Tophane-i Amire içinde görev yapan eğeci amelesinin top perdaht ettikleri yerin üstünün de yelken beziyle örtülü olduğu anlaşılıyor. 1215'de (1800/1801) yazın güneşten kışın ise yağmurdan bu yeri koruyan bez, eskiyip de yenilenmeye muhtaç hale gelince Tersane-i Amire'den yedi adet kullanılmış gabya yelkeni talep edilmişti. Bu talep üzerine istenen bezler muhatabına³³ verilmişti.³⁴ "*Mühimmat-ı hıyam lazımes için beher sene Gelibolu ve havalisi kazalarından beher kıyyesi altmışar para fiyat-ı miri ile sekiz bin kıyye rişte-i*

²³BOA. C. AS. 610. 25717. 1

²⁴BOA. C. AS. 850. 36351. 1

²⁵BOA. C. BH. 154. 7313. 1

²⁶BOA. MAD.d.10332.00017

²⁷BOA. C. BH. 85. 85. 1

²⁸ Tophane-i Amire, eskiden top yapılan yere verilen isimdir. Tophane şeklinde de kullanılan bu yer, sonradan topçulukla ilgili işlere bakan Tophane Müşirliği dairesi olarak kabul edilmişti. (Bkz: Mehmet Zeki Pakalın, a. g. e. c. III, s. 514)

²⁹ "Bu def'a Tophane'de mücerreden ısağası(gönderilmesi) ferman buyurulan.kebir topların hin-i dökümde fûrun çukuru muafazası için mu'tad-ı kadim üzere Tersane-i Amire'de bir adet gabya-i atik verilmesi babında emr-ü ferman inayettü efendim sultanım hazretlerindir." (BOA. C. AS. 1068. 47015. 1)

³⁰BOA. AE. SABH. I. 00248. 16583. 001

³¹BOA. C. AS. 00543. 22748. 001. 001.

³²BOA. C. BH. 00263. 12139. 001. 002

³³BOA. C. AS. 215. 9176. 2

³⁴"Tophane- Amire kârhanesinde istihdam olunan eğeciyan amelesinin top perdaht eyledikleri mahallin nısfının üzerleri açık olup eyyam-ı sayfda hararet-i şemsten ve şitada berf ve barandan muhafazaları için puşide ve sayeban olan badban gabya-i atik fena bulup tecdide muhtaç olmağla sabıkları mucebince Tersane-i Mamure'den yedi adet müstamel badban gabya i'ta olunması için baş muhasebeye kayd ve sureti ısdarı babında emr ü ferman hazret-i men leh ül emrindir." (BOA. C. AS. 00215. 09176. 001)

penbe..." ibaresi her yıl düzenli olarak belli kazalardan bez ve pamuk ipliği toplandığını göstermektedir. Sadece Gelibolu değil, Siroz, Nevrekop, Drama, Resne, Gölköy, Saruhan, Kilimli, Bergama, Ilıca Bergama ve Soma gibi kazalardan da belli dönemlerde mühimmat-ı hiyam (çadır malzemesi) için bez ve iplik toplandığı anlaşılmaktadır.³⁵

Yelken bezleri, tersanede yelken mahzeninde yani Mahzen-i Sürb'te depolanırdı. Lakin 15 Rebiülevvel 1211'de (18 Eylül 1796) bu mahzenin ihtiyaca cevap vermediği düşünülerek mahzene bitişikte çeşm olarak isimlendirilen bir kısım yapılması kararlaştırılmıştı. 1211'de (1796/1797) buraya yapılacak ilave gözlerle burasının büyütülmesi işi kalyonlar katibi Hulusi Efendi'ye ihale edilmişti. Onun talebi üzerine liman reisi ve burgucu başı Nikola Efendi burada keşif yaptılar³⁶ ve üzeri açık olan bu kısmın üzeri 15 arşın (10.2 metre) yüksekliğinde küçük mertekli kereste ile örtülü olmasını kararlaştırdılar. Yelkenhane 72 tul (uzunluğunda) ve 20 arz (genişliğinde) olacak, çatısı kiremit puşideli, pencereleri cam çerçevesi, zemini 15 arşın (11.3 m) büyük cepten kirişli döşeme olacaktır. İçindeki duvarlara dört iskele konacaktı. Daha önce inşa edilen eski Yelkenhane'den bu gözlere geçebilmek için çerçevesi karaağaç tahtasından kanatlı kilit ve kapı yapılacak, yapıya konacak kiriş tahtalarına sağlamlık vermek için temel duvarı inşa edilecekti.³⁷Kirişlere eklenen tahtalar üzerine bindirilen çatı için on 15 zira' (11.3 m.) uzunluğunda taban, kirişlere dayanıklılık için payanda, sağ tarafındaki açık mahaller için 12 arşın duvar inşası gerçekleştirilecekti. Neticede cam çerçevesi ve demir parmaklıklı pencereler açıldı. Yapının top arabaları imal olunan mahalle ulaşan ışığı kesmemesi için kara ağaç tahtasından kenarlı pencereler açılması da ihmal edilmedi. İçine 80 zira' (60.6 metre) uzunluğunda ve 16 zira' (12.1 metre) genişliğinde döşeme inşa edildi. Daha önce inşa edilen yelkenhaneden buraya geçiş için mevcut duvar delinerek kara ağaç tahtasından kenarı kilitli ve halkalı bir kapı yapıldı. Yapılan serenli koğuş tahtasından merdiven bu kapıya çıkıyordu. Hassa mimarı Mehmet Arif Efendi tarafından yapılan hesaba göre bu yapının maliyeti 12. 459 paraya ulaşmaktaydı³⁸. Padişah hemen işe başlanmasını emretmişti.³⁹

5. ASKERİ SANDALLAR

Yelken bezi sadece büyük savaş gemilerinde değil askeri sandallar için de kullanılmaktaydı. 29 Cemaziyelahir 1141'de (30 Ocak 1729) İbrail, Silistre, Rusçuk ve Vidin'de inşa edilen şalopa ve sandalları için gerekli olan âlât-ı cedid ve kirpas mayistranın satın alınması amacıyla 9656 kuruşun baş muhasebeden verilmesi tersane emini tarafından yazıyla isteniyordu.⁴⁰ Boğazkesen kalesine de tersaneden bez gönderildiği anlaşıyor. 1205'te(1790/1791) bu kalenin dizdarı Süleyman, arzuhal yazarak Tersane-i Amire'den âlât-ı cedid, âlât-ı köhne, zift, katran ile birlikte kirpas yani bez de talep etmişti. Bezin bu kaledeki topların ateşlenmesinde kullanılmak üzere istendiği anlaşılmaktadır.⁴¹

6. KAYIKHANE-İ HASSA

Padişah ve ailesine hizmet veren kayıkların kalafat ve tamirleri için gerekli malzeme Tersane'den verilmekte idi verilen bu malzemelerden birisi de yelkendi. Altı ayda bir defa olmak üzere seneden iki defa bu malzemeler Kayıkhane-i Hassa'ya gönderilirdi.12 Şevval 1156'da (29 Kasım 1743) bir miktar yelken bezi bu şekilde verilmişti.⁴²1158'de (1745/1746) Tersane'den buraya bir aded kullanılmış kadirga yelkeni gönderilmişti.⁴³Bahçe-i Hassa'da bulunan ve kayıkların rüzgarlı ya da yağmurlu havalarda muhafaza edildiği kayıkhane yelken bezi kullanılmaktaydı. Buradaki kayıkların tamir ve kalafatı söz konusu olduğunda Tersane-i Amire tarafından ihtiyaç duyulan malzemeler gönderiliyordu. Mesela 1164'te (1750/1751) Bostancıyan-ı Hassa Ağası El Hac Halil Ağa'nın başvurusu üzerine buraya 20 kantar ehn-i ham ve 20 kantar üstübü ile birlikte bir aded müsta'mel badban da gönderilmişti.⁴⁴1195'te (1780/1781) ise yine buraya 30 top kirpas boğaz ve 2 aded müstamel badban gönderilmişti.⁴⁵

³⁵ BOA. C. AS. 000394. 16249. 001. 001

³⁶BOA. C. BH. 22. 1056. 5. s. 1

³⁷ BOA. C. BH. 00022. 01056. 003. 001

³⁸BOA. C. BH. 22. 1056. 5. s. 3

³⁹BOA. C. BH. 22. 1056. 5. s. 3

⁴⁰BOA. C. BH. 4. 175. 5

⁴¹BOA.MAD.d.10424.00065

⁴² "Kayıkhane-i hasada mevcut olan hassa kayıklarının....bu defa kalafat ve mühimmat lazimeleri için mühimmat, Tersane-i Amire mevcudundan virülmek mu'tad olmağla 56 senesi ruz-ı kasımından altı aylık mühimmatları Tersane-i Amire mevcudundan virilmek telhisi olundığın telhisi mucebince suret virülmek için ferman-ı ali sadır olmağın mucebince mühimmat-ı mezkur, mevcud-ı Tersane-i Amire'den virülmek için suret virüldi."(BOA. MAD. d. 10344. 00046)

⁴³ BOA. MAD. d. 04380. 00032

⁴⁴ "64 senesi ruz-Hızırından ruz-ı kasımına varınca Bağçe-i Hassa'da vaki kayıkhane-i kebirde olan kayıklar iün Tersane-i Amire mahzeninden virülmesi mutad olan mühimmatın virülmesi için Bostancıyan-ı Hassa Ağası El Hac Halil Ağa memhur arzuhal itmekle sabıki mucebince mühimmat-

7. AŞIYAN-I HASSAYA MAHSUS AT KAYIKLARI

Padişah ve ailesine hizmet veren at kayıklarının tamir ve kalafatları için gerekli malzemeler de Tersaneden gönderilmekteydi. Bu malzemeler kasım ayındanhızır ayına kadarkadar altı aylık süreler halinde senede iki defa gönderilirdi. 1182'de (1768/1769) Tersane'den buraya 30 zira' kirpas boğaz gönderilmişti.⁴⁶1185'te(1771/1772) Mahzen-i Sürb'ten iki adedbadban ve 30 top kirpas Boğaz buraya gönderilmişti.⁴⁷3 Ramazan 1189'da (1775/1776) Eminönü İskelesi'nde Aşiyan-ı Hassa'ya mahsus iki parça at kayığı için 30 top kirpas boğaz ve ikiaded yelken gönderilmişti.⁴⁸İhtiyaç duyulan malzemeyi, mirahor-ı evvel sıfatını taşıyan saray görevlisi veya bostancıbaşı ağa, mühürlü dilekçeyle padişaha sunar, padişahın fermanıyla da bu işlem gerçekleştirilirdi.1196'de(1781/1782) Biniş-i Hümayun için Aşiyan-ı Hassa'ya mahsus iki aded at kayıklarının kalafat ve tamiri için Hüseyin Ağa'ya Mahzen-i Sürb'ten 2 adedbadban ile 30 top kirpas boğaz verilmişti.⁴⁹

8. MEHTERHANE-İ AMİRE

Bezin burada ordu sancakları ve ordu komutanının flama ve takımları için kullanıldığı anlaşılıyor. 1165'de (1751/1752) Mehterhane'de 253 top kirpas harcanmıştı.⁵⁰ 1205 (1790/1791) yılında mehterhanede inşası düzenlenen liva-i şerif ve serasker takımları malzemesi için 50.000 zira' (37.887) kirpasın tahsili emredilmekteydi. Kirpasın tahsil edileceği yerler yelken bezi ve pamuk ipliği imaliyle ünlenmiş yerlerdi. Siroz, Zihne, Drama ve Nevrekop bu bezin tahsil edileceği yerlerdi.⁵¹

1182'de (1768/1769)Tersane'de bulunan 17 parça donanma kalyonlarının sefer zamanı açtıkları sancakları eskimiş olduğu için tersane emini Resmi Ahmet Efendi, bu gemilerin sancak ve flamaları için gayet sağ bezlerden dokunmak şartıyla boğaz bezi verilmesini istemişti. Örneğin Mansuriye kalyonuna bir, Şükri Gazi kalyonuna bir, Feyz-i Hüda kalyonuna bir ve Mesudiye kalyonuna bir zira' kirpas boğaz verilmişti. Normalde altı yılda bir defa bu amaçla bu bezler verilirken bazen iki senede bir defa bazen de senede bir defa verilmeye başlanmıştı.⁵²Çıkarılan fermanla bu sancakların eskiden olduğu gibi altı seneye kadar tamire ve yenilenmeye muhtaç olmadan kullanılması isteniyordu.Bu uygulama yelken bezinin farklı bir kullanım alanına işaret etmesi açısından önemlidir.

Fransız romancı Victor Hügo'nun Deniz İşçileri⁵³ isimli romanında anlattığı olaylar dikkate alınacak olursa yelken bezinin gemilerde su alan kısımları tıkamak için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Neme karşı gemiyi daha dayanıklı hale getirmek ve yakıcı güneş ışığından daha az etkilenmesi sağlamak amacıyla zift ve katrana sürülmüş olan yelken bezleri, denizle geminin içi arasında iyi bir tıkaç vazifesi görmektedir.

1621'de İngiliz kralı I. James'in İskoçya'da masraf yasası yürürlüğe girdiğinde memurların elbiselerinde düğme ve dizbağları hariç gümüş olmayacaktı. Sadece kumaş, pamuklu kadife, yelken bezi ve İskoçya ürünleri olan maddeleri giyeceklerdi.⁵⁴ Bu bilgi bize Avrupa'da yelken bezinin elbise yapımında doğrudan kullanıldığını gösteriyor.

1 mezkurenin mahzen-i Tersane'den virülmesi için suret virülmek telhisi olundukta telhisi mucebince suret virülmek ferman-ı ali sadır olmağın mucebince mühimmat-ı mezkur Tersane-i Amire'den virülmek için işbu suret virüldü.19 Recep 1164"(BOA. MAD. d. 05456. 00039)

⁴⁵ BOA. MAD. d. 10404. 00055

⁴⁶ BOA. MAD. d.04629.00091

⁴⁷ BOA. MAD. d.10388.00069

⁴⁸ "Eminönü İskelesi'nde aşiyân-ı hassaya mahsus iki kıta at kayıklarının beher sene ruz-ı hızırda bir defa ve ruz-ı kasımda bir defa tamir ve kalafatları için mezkur miktar mühimmat bervech-i mutad Tersane-i Amire tarafından virülegeldiğimukayyedolmağla işbu sene-i mübarekeruz-ı kasımı için dahi ita olunmasını mirahor-ı evvel ağa memhur arzuhaliyle inha itmekle sabıkı mucebince mevcut-ı Tersane-i Amire'denvirülmek üzere baş muhasebeye kayd ve suret ita olunmak babında telhisi ferman-ı ali sadır olmağınmucebince iki kıta suret virüldü. 3 Ramazan 1189" (BOA. MAD. d.10395.59)

⁴⁹ BOA. MAD. d.10405.00052

⁵⁰ BOA. MAD. d. 10354. 00040

⁵¹ BOA. C. BH. 00131. 6330. 001

⁵² "Tersane-i Amire'de mande ve merbut olan Donanmayı Hümayun kalyonlarının eyyam-ı ma'lumede küşadı mu'tad olan sancakları fersude olmaktan naşir 17 adedinin sancakları teccide muhtaç ve beş adedinin sancakları tamir ve istimal olunacağı izzetlü Tersane-i Amire Emine Resmi Ahmet Efendi takiri ve tahriri ve tamerleri iktiza iden kirpas ve rişte-i.....miktarnı defterleriyle inha itmekle sabıkları üzere bu sancakları altı senede bir defa teccid olunurken biraz müddeden beru kâh iki senede bir defa ve kâh hersene tamir ve teccide muhtaç olmasıneşet eylediği vareste-i kayd iştilal olmağla badezin her bir kalyonun istihkakları kapudanlarına hüve hak muhafaza ve muhaseselerine ihtimam ve dikkat ve sabıkı oldığı vechle 5-6 senede bir dürlü tamir ve termime ihtiyaç hissetmeksizin istimal olunmak üzere emin-i mumaileyh tarafından gereği gibi tenbih ve tekid olunmak şartıyla hesap olundığı üzere masarifi 985 buçuk guruşa balığ olmakla tertib ve hisab olundığı üzere emin-i mumaileyh marifetiyle gayet sağ bezlerden imal ile tamir ve teccid olunub şurut-ı mezkur üzere kapudanlara levazım ve atikleri Mahzen-i Sürb'ten teslim ittirülüb mahalline kaydı için ilmuhaberleri virülmeğın baş muhasebeye kayd ve meblağ-ı mezbur....babında ba tahsis ferman-ı ali sadır olmağın mucebince suret virülmüşdür.17 Safer 1182 (3 Temmuz 1768)"(BOA. MAD. d. 04629. 00095)

⁵³ Victor Hugo, Deniz İşçileri, Dünya Klasikleri ,Türkçesi: Nesrin Altunova, Oda Yayınları, s. 360

⁵⁴ Edward Baines, History of the Cotton Manufacture In Great Britain, Cambridge University Press, London, 20015, s. 95

9. SONUÇ

Bu kısa makalede görüldüğü üzere yelken bezi Osmanlı Devleti'nde resmi ya da gayri resmi birçok yerde kullanılmaktadır. Devletin Tersane,Kayıkhanesi ve Mehterhane gibi önemli birçok kurumlarında bu ürünün kullanılması ona ayrı bir önem verilmesini neden olmuştur. En ince ayrıntılarına varıncaya kadar bu konunun emr-i âlişan, hüküm, buyurultu ve ferman-ı şerif gibi yasama araçlarıyla düzenlenmesi bu ürünün teminini şans ya da tesadüflere bırakmak istemeyen bir aklın sonucudur. Bu akıl da hiç şüphesiz devlet aklıdır ve bu akıl bu mesele ihmal edilirse milli güvenlik ve milli savunmadan ekonomik ve sosyal sorunlara kadar birçok sorunun ortaya çıkacağına farkındadır.

Yelken bezinin yaygın kullanımı aslında onun pratik ihtiyaçlara cevap vermedeki üstün yönünü de ortaya koyuyor. Pamuk ve onun yapısal özellikleri bu bez vasıtasıyla devlet ve toplum katında birçok ortama nüfuz etmekte karşılaşılan birçok zorluğu yenmede rol oynamaktadır. Beze dönüşen pamuk, yeri geldiğinde donanma gemilerinde, yeri geldiğinde Mehterhane çadırlarında,yeri geldiğinde barut sergilerinde yeri geldiğinde de topları ateşlemede karşımıza çıkmaktadır. Bu itibarla bu ürün devlet açısından stratejik bir ürün olup temini piyasa koşullarında oluşan arz-talep dengesine bırakılmamıştır. Devlet arz güvenliğini temin etmek için içerisinde cezai müeyyide tehdidi barındıran sayısız hüküm ve ferman çıkarmış; kadı ve sancak beyi, kethüda yerleri ya da Yeniçeri serdarları gibi yerel yöneticilerden daha çok İstanbul'dan gönderilen ve "mübaşir" olarak isimlendirilen bir görevli vasıtasıyla meselenin takipçisi olmuştur. Öneme binaen bez üreticisini kaderine terk etmemiş, onların iplik temini, fiyat dalgalanmaları ve masraflar gibi konulardaki sorunlarına yakın ilgi göstermiştir.

Bez temininde dikkat çeken başka bir husus görevlilerin arasında mevcut olan hiyerarşi ve bunlar arasındaki işlevsel bütünlüktür.Tersane emini ihtiyacı padişaha arz etmekte bunu uygun bulan ferman üzerine mübaşir görevlendirilmekte, mübaşirin gittiği yerdeki kadı ve sancak beti dahil yerel yöneticiler de ona yardımcı olmaktadır. Yerel yöneticiler mübaşire karşı sorumlu iken, mübaşir Tersane eminine o ise kaptan paşa ve padişaha karşı sorumlu olmaktadır. Temin usulü içinde merkez ve taşra bütünlüğünü barındırmaktadır. Bu işleyiş biçimi bezin zamanında ve meşru biçimde teminini sağlamak için tasarlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA. AE. SABH I. : 348, 248

C. AS. : 394,991,395,555,848,112,1034,963,610,850,543,215

BOA. C. BH. : 37,35,154,85,263,22,4,131

BOA. MAD. d. :10309, 10332, 10424, 10344, 4380, 05456, 10404, 04629, 10388, 10395, 10405, 10354, 04629

Araştırma ve İnceleme Eserler

BAİNES, E., (2015), History Of The Cotton Manufacture İn Great Britain, Cambridge University Press , London ,

GÖLEN, Z . , (2002) , “Osmanlı Barut Üretim Merkezi; Baruthane-i Amire”, Türkler, Cilt 10 . , Yeni Türkiye Yayınları , Ankara , SS. 136-144

HUGO , V . , Deniz İşçileri , Dünya Klasikleri , Türkçesi : Nesrin Altınova , Oda Yayınları , 432 s.

ÖZGÜN, C. "XIX. Yüzyılın Ortalarında Foça Kasabasında Tarımsal Arazi Kullanımı Ve Verimlilik," The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 5 Issue 6, p. 371-395, December 2012

PAKALIN, M. Z. , (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I,II,III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,

TEKİN, S., "1940'lı Yıllara Kadar Nazilli Kazası Ve Çevresinde Pamuk Üretimini Geliştirme Çabaları",The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 45 , p. 257-266, Spring III 2016,

SEZGİN, İ. , (2002) , "Osmanlı İmparatorluğundaki Baruthaneler ve Barut İmalatı," Türkler, Cilt 10 , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.145-149